

Sygn. akt IV CSK 307/09

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 14 stycznia 2010 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosław Bączyk (przewodniczący)

SSN Marian Kocon

SSN Dariusz Zawistowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa A. O., S. Ob. oraz małoletnich M. O., P. O. i K. O.
reprezentowanych przez matkę A. O.
przeciwko H.(...) Spółce Akcyjnej w W.
o zapłatę i rentę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 14 stycznia 2010 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 29 stycznia 2009 r., sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w S. postanowieniem z dnia 9 września 2008 r. umorzył częściowo postępowanie w sprawie - w zakresie zasądzenia na rzecz powodów A. O., S. O., M. O., P. O. i K. O. odszkodowania za pogorszenie ich sytuacji życiowej - w związku ze śmiercią C. O. spowodowaną obrażeniami w wypadku komunikacyjnym.

Nadto wydanym tego samego dnia wyrokiem zasądził od strony pozwanej H.(...) S.A. na rzecz powódki A. O. kwotę 9 800 zł z odsetkami ustawowymi, a dalej idące powództwo, obejmujące żądanie zapłaty na rzecz powodów zadośćuczynienia, odszkodowania i renty oddalił. Sąd ten ustalił, że C. O. poniósł śmierć w wypadku komunikacyjnym w dniu 14 lipca 2003 r. Sprawcą wypadku był B. C., który w postępowaniu karnym został skazany za umyślne naruszenie zasad bezpieczeństwa w ruchu drogowym, będące wynikiem kierowania pojazdem w stanie nietrzeźwości, przekroczenia dozwolonej prędkości o co najmniej 20 km/h oraz podjęcia manewru wyprzedzania pojazdów jadących w kolumnie na łuku drogi, gdzie widoczność była ograniczona, czym doprowadził do zderzenia z nieprawidłowo zawracającym samochodem kierowanym przez C. O. Przed wypadkiem C. O. pracował na terenie Niemiec. W tym czasie powódka A. O. nie pracowała zawodowo, zajmowała się wychowywaniem czwórki małoletnich dzieci. C. O. posiadał oszczędności, które przeznaczył na zakup ośrodka wypoczynkowego w Ustce, składającego się z 31 domków kempingowych. Od dnia 1 maja 2003 r. powódka A. O. wraz z mężem rozpoczęła działalność w tym ośrodku. W czasie kiedy C. O. żył ich rodzina nie miała kłopotów finansowych. Powódka i jej mąż posiadali dwa samochody i zamierzali rozbudować dom. W ocenie Sądu Okręgowego sprawca wypadku B. C. ponosił winę za spowodowanie wypadku w znacznie wyższym stopniu niż C. O. W związku z tym, pomimo przyczynienia się przez C. O. do powstania szkody, nie było podstaw do miarkowania odszkodowania na podstawie art. 362 k.c. Uzasadniało to zasądzenie odszkodowania za szkody powstałe w pojeździe prowadzonym przez C. O. oraz odszkodowania za koszty nagrobka, w wysokości łącznie 9 800 zł. Nieuzasadnione było natomiast żądanie zasądzenia zadośćuczynienia. Powodowie zgłosili je w miejsce odszkodowania za pogorszenie sytuacji życiowej i postępowanie w tym zakresie zostało umorzone. Zdaniem powodów, zadośćuczynienie powinno być im przyznane na podstawie art. 446 § 4 k.c. Sąd Okręgowy przyjął, że przepis ten nie mógł mieć jednak zastosowania do zdarzeń, które miały miejsce przed jego wejściem w życie, tj. przed 3 sierpnia 2008 r. Tymczasem zdarzenie, z którego powodowie wywodzili swoje roszczenie, zaszło w dniu 14 lipca 2003 r. Powodowie, na których stosownie do art. 6 k.c. spoczywał ciężar dowodu, nie udowodnili, czy i jakie możliwości zarobkowe posiadał zmarły C. O. Jedyнным zaoferowanym przez nich dowodem w tym zakresie były lakoniczne zeznania powódki A. O. wskazujące, że jej mąż pracował „na czarno” za granicą i kiedy żył dobrze im się powodziło i nie musiała pracować. Z tego względu żądanie zasądzenia renty nie było uzasadnione.

Sąd Apelacyjny po rozpoznaniu apelacji powodów oddalił ją wyrokiem z dnia 29 stycznia 2009 r. Sąd Apelacyjny stwierdził, że wobec prawomocnego umorzenia postępowania w przedmiocie żądania zasądzenia odszkodowania za pogorszenie sytuacji życiowej powodów, nie było możliwe orzekanie o zasadności ich roszczenia w tym zakresie. Co do pozostałych roszczeń objętych zakresem zaskarżenia (roszczenie o zadośćuczynienie i rentę) Sąd drugiej instancji podzielił ustalenia faktyczne i ocenę prawną Sądu Okręgowego.

Skarga kasacyjna powodów została oparta na obu podstawach określonych w art. 398³ § 1 k.p.c. Zarzucono w niej naruszenie art. 446 § 2 k.c. w zw. z art. 135 § 1 k.r.o. i art. 6 k.c. oraz art. 378 § 1 k.p.c. i art. 322 k.p.c. W oparciu o te zarzuty skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku w części oddalającej apelację powodów oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego w Słupsku w części oddalającej powództwo i przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania Sądowi pierwszej instancji, ewentualnie uchylenie tych wyroków w zaskarżonej części i orzeczenie co do istoty sprawy przez uwzględnienie powództwa o zadośćuczynienie i rentę w całości.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Z uwagi na przedmiot zaskarżenia, który dotyczył dwóch roszczeń (roszczenia o rentę i zadośćuczynienie), odrębnego rozpoznania wymagały odnoszące się do nich zarzuty. Sąd Apelacyjny uznał za usprawiedliwioną ocenę Sądu Okręgowego, że powodowie nie wykazali, jakie możliwości zarobkowe posiadał zmarły C. O., co stanowiło przyczynę oddalenia powództwa o zasądzenie renty. To stanowisko zasadnie zostało zakwestionowane w skardze kasacyjnej powodów i to z dwóch zasadniczych powodów.

Po pierwsze, Sąd Okręgowy stwierdził, że jedynym dowodem zaoferowanym w tym zakresie były lakoniczne zeznania powódki. Nie sposób nie zauważyć, że zakres tych zeznań zależał w dużej mierze od sądu, który miał możliwość uzyskania szerszych zeznań od powódki. Istotniejsze jest jednak, że faktycznie powodowie zgłosili znacznie więcej dowodów w tym zakresie. Dotyczyły one otrzymania przez powódkę renty z Niemiec, co miało potwierdzać istnienie ubezpieczenia zmarłego związanego z pracą za granicą oraz uzyskiwania dochodów z prowadzenia ośrodka wypoczynkowego. Powodowie zaoferowali także dowody dokumentujące zakup ośrodka wypoczynkowego, co miało znaczenie dla oceny sytuacji majątkowej i możliwości zarobkowych zmarłego.

Stwierdzenie, że powodowie nie wykazali jego możliwości zarobkowych, przy pominięciu oceny tych dowodów, uzasadniało zarzut naruszenia art. 6 k.c.

Po drugie, skarżący podnieśli zasadnie, że ustalenia faktyczne, których sąd dokonał, obejmowały szereg okoliczności odnoszących się do sytuacji majątkowej rodziny zmarłego, które miały znaczenie także dla oceny możliwości zarobkowych C. O. i wskazywały one, że przy wykorzystaniu swoich możliwości był w stanie uzyskiwać środki na utrzymanie żony i dzieci. Jeżeli chodzi zaś o ocenę samej wysokości dochodów, które mógłby osiągać, to skarżący zarzucili trafnie, że Sąd uznając, iż nie zostało to wykazane, pominął zupełnie treść art. 322 k.p.c. W świetle tego przepisu brak ścisłego udowodnienia przez powodów wysokości należnej im renty nie mógł uzasadniać oddalenia ich powództwa w tym zakresie w całości. Odmienne rozstrzygnięcie Sądu uzasadniało także zarzut naruszenia art. 446 § 2 k.c.

Skarga kasacyjna była uzasadniona również w części dotyczącej rozstrzygnięcia o dochodzonym przez powodów zadośćuczynieniu. Wymaga podkreślenia, że powodowie w skardze kasacyjnej nie kwestionowali oceny Sądu Apelacyjnego o niedopuszczalności orzekania o odszkodowaniu na podstawie art. 446 § 3 k.c., po dokonanej przez nich zmianie żądania pozwu i braku możliwości zasądzenia na ich rzecz zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. Zasadnie zwrócili natomiast uwagę na pominięcie przez sąd art. 448 k.c. jako możliwej podstawy dochodzenia zadośćuczynienia. Przepis ten zezwala na zasądzenie zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę będącą wynikiem naruszenia dobra osobistego. Powodowie wprawdzie nie odwoływali się wcześniej do art. 448 k.c. jako podstawy żądania zasądzenia zadośćuczynienia, jednakże zastosowanie przez sąd właściwego przepisu prawa materialnego nie jest uzależnione od powołania go przez stronę. Powodowie niewątpliwie twierdzili natomiast, że w wyniku śmierci C. O. doznali krzywdy. Należało także uwzględnić, że powstanie krzywdy spowodowanej śmiercią najbliższego członka rodziny jest przesłanką do domagania się zadośćuczynienia na podstawie art. 446 § 4 k.c. Takie roszczenie zostało zaś zgłoszone przez powodów.

Wymagało zatem rozważenia, czy w przypadku krzywdy związanej ze śmiercią osoby bliskiej możliwe jest uzyskanie zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c., co z kolei uzależnione jest od oceny, czy czyn powodujący śmierć osoby bliskiej może być uznany za działanie naruszające dobra osobiste członków rodziny zmarłego.

Ocenę tych zagadnień należy rozpocząć od stwierdzenia, że katalog dóbr osobistych, do którego odwołuje się art. 23 k.c. ma charakter otwarty. Przepis ten wymienia dobra osobiste człowieka pozostające pod ochroną prawa cywilnego w sposób przykładowy, uwzględniając w swojej treści te z dóbr osobistych, które w praktyce mogą być najczęściej przedmiotem naruszeń. Nie budzi jednak wątpliwości, że przedmiot ochrony oparty na podstawie art. 23 i art. 24 k.c. jest znacznie szerszy. Należy uznać, że ochronie podlegają wszelkie dobra osobiste, rozumiane jako pewne wartości niematerialne związane z istnieniem i funkcjonowaniem podmiotów prawa cywilnego, które w życiu społecznym uznaje się za doniosłe i zasługujące z tego względu na ochronę. W judykaturze uznano, że do katalogu dóbr osobistych niewymienionych wprost w art. 23 k.c. należy, np. pamięć o osobie zmarłej, prawo do intymności i prywatności życia, prawo do planowania rodziny, płeć człowieka.

Nie ulega jednocześnie wątpliwości, że rodzina jako związek najbliższych osób, które łączy szczególna więź wynikająca najczęściej z pokrewieństwa i zawarcia małżeństwa, podlega ochronie prawa. Dotyczy to odpowiednio ochrony prawa do życia rodzinnego obejmującego istnienie różnego rodzaju więzi rodzinnych. Dobro rodziny jest nie tylko wartością powszechnie akceptowaną społecznie, ale także uznaną za dobro podlegające ochronie konstytucyjnej. Art. 71 Konstytucji stanowi, że Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej ma obowiązek uwzględniania dobra rodziny. Dobro rodziny wymienia także art. 23 k.r.o., zaliczając obowiązek współdziałania dla dobra rodziny do podstawowych obowiązków małżonków. Więź rodzinna odgrywa doniosłą rolę, zapewniając członkom rodziny między innymi poczucie stabilności, wzajemne wsparcie obejmujące sferę materialną i niematerialną, gwarantuje wzajemną pomoc w wychowaniu dzieci i zapewnieniu im możliwości kształcenia. Należy zatem przyjąć, że prawo do życia rodzinnego i utrzymania tego rodzaju więzi stanowi dobro osobiste członków rodziny i podlega ochronie na gruncie art. 23 i 24 k.c.

Na gruncie konkretnego stanu faktycznego spowodowanie śmierci osoby bliskiej może zatem stanowić naruszenie dóbr osobistych członków jej rodziny i uzasadniać przyznanie im zadośćuczynienia na podstawie art. 448 k.c.

Za taką oceną przemawia dodatkowo treść art. 446 § 4 k.c. Przepis ten zezwala obecnie na uzyskanie zadośćuczynienia od osoby odpowiedzialnej za śmierć osoby bliskiej bez potrzeby wykazywania jakichkolwiek dodatkowych przesłanek, poza wymienionymi w tym przepisie, co ułatwia dochodzenie zadośćuczynienia.

Zadośćuczynienie przyznawane na podstawie art. 446 § 4 obejmuje różne aspekty krzywdy spowodowanej śmiercią osoby bliskiej. Nie wydaje się, aby nie uwzględniało ono jako przedmiotu ochrony także naruszonej z tego powodu więzi rodzinnej i jego celem nie było wynagrodzenie krzywdy związanej ze zmianą sytuacji członków rodziny zmarłego, skoro pogorszenie ich sytuacji życiowej, mające aspekt majątkowy, podlega uwzględnieniu przy dochodzeniu innego roszczenia (odszkodowania na podstawie art. 446 § 3 k.c.). Można zatem przyjąć, że art. 446 § 4 w relacji do art. 448 k.c. poszerzył możliwość uzyskania zadośćuczynienia. Może to mieć niewątpliwie znaczenie dla rozmiarów przyznawanego zadośćuczynienia. Wprowadzenie art. 446 § 4 k.c. nie powinno być natomiast rozumiane w ten sposób, że w dotychczasowym stanie prawnym art. 448 k.c. nie mógł stanowić podstawy przyznania zadośćuczynienia za śmierć osoby bliskiej. Takie stwierdzenie oznaczałoby, że sama chwila, w której zaszło zdarzenie będące źródłem szkody, decydująca - zgodnie z wyborem ustawodawcy - o możliwości zastosowania art. 446 § 4 k.c., rozstrzygałaby definitywnie o istnieniu lub braku istnienia uprawnienia do uzyskania zadośćuczynienia za krzywdę spowodowaną śmiercią osoby bliskiej, bez względu na rodzaj tej krzywdy. Prowadziłoby to do radykalnego zróżnicowania sytuacji osób, które doznały krzywdy o podobnym charakterze, nawet w krótkich odstępach czasu, co byłoby trudne do zaakceptowania.

Mając powyższe na uwadze Sąd Najwyższy uwzględnił skargę kasacyjną i na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. orzekł jak w sentencji wyroku.